

عناصر کلیدی در روش‌شناسی تفسیری امام خمینی(ره)

امام خمینی(ره) ضمن مخالفت شدید با ادعای تحریف قرآن، به تفسیر این کتاب آسمانی پرداختند که در شیوه تفسیری امام می‌توان سه عنصر کلیدی را برشمرد.

امام خمینی(ره) ضمن مخالفت شدید با ادعای تحریف قرآن، به تفسیر این کتاب آسمانی پرداختند که در شیوه تفسیری امام می‌توان سه عنصر کلیدی را برشمرد.

به گزارش خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، معاونت قرآن و عترت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره) قصد دارد ضمن برگزاری همایش بین‌المللی «قرآن و امام خمینی(ره)»، به بررسی موضوعاتی نظیر اصول، مبانی و روش تفسیری قرآن از منظر امام خمینی(ره) و جایگاه و نقش قرآن در اندیشه نظری و سیره اجتماعی و سیاسی امام خمینی(ره) بپردازند. در همین راستا، در یادداشت ذیل، با نگاهی به سه اثر پیرامون آرای قرآنی امام راحل، ابعادی از اندیشه قرآنی امام خمینی(ره) معرفی می‌شود.

«قرآن کریم، کتاب انسان سازی است». می‌توان گفت عصاره تمام اندیشه‌های قرآنی امام خمینی(ره) در همین جمله پر معنا نهفته است. امام خمینی(ع) محصول کاملی از تربیت و سازندگی قرآنی بود و انسان ساز بودن کتاب الهی را نخست در وجود خویش یافته بود. همین بینش بلند در فهم قرآن تفسیر و تاویل آن و عمل به آن در جامعه تاثیر تام داشت.

تحریف ناپذیری قرآن از نگاه امام خمینی(ره)

حضرت امام خمینی در نگاه‌های اصولی و و قرآنی خود، به شدت با ادعای تحریف قرآن مخالفت کردند و با لحنی بس تند مدعیان آن را مورد حمله قرار داده‌است. امام ضمن توجه به مسئله تاریخ گردآوری قرآن و توجیه روایات مورد استناد، استدلال مدعیان تحریف مبنی بر حذف نام ائمه از قرآن به خاطر دشمنی با آنها را مورد مناقشه قرار داده‌است. مناقشه امام در پاسخ به کسانی که قائل به تحریف قرآن هستند به 3 شیوه است:

1) اساساً پیامبر(ص) از تصریح نام ائمه در قرآن بیم داشته است؛ زیرا می‌دانسته است در این صورت احتمال دستبرد به قرآن وجود خواهد داشت. بنابراین ادعای تصریح به نام ائمه در قرآن از اساس باطل است. امام در کشف الاسرار می‌نویسد «پیغمبر از اینکه امام را با اسم و رسم در قرآن ذکر کند می‌ترسید که مبدا پس از خودش در قرآن دست بزنند، یا اختلاف بین مسلمانان‌ها شدید شود و یک سره اسلام کار اسلام تمام شود».

2) اگر نام ائمه در قرآن به صراحت آمده باشد، دیگر چه نیازی به اعلام امامت علی(ع) در غدیر خم در میان انبوه مسلمانان در ماه‌های آخر عمر پیامبر بوده‌است؟ و چه نیازی بود که پیامبر اکرم در آخرین لحظات عمر، با نگرانی تمام قلم و دوات بخواند و به دنبال نگاهستن رهنمونی برای جلوگیری از گمراهی مردم باشد؟ امام در این باره می‌فرماید «اگر قرآن پر از نام امیر المومنین و اولاد پاک او و فضایل آنها و اثبات خلافت آنها بوده‌است، به چه دلیل پیغمبر در حج الوداع در واپسین سال عمر شریف و آخرین نزول وحی الهی در تبلیغ آیه‌ای که مربوط به ابلاغ ولایت علی(ع) بود خوف داشت، تا اینکه نازل شد، «خداوند تو را از مردم نگهداری می‌کند». و چرا پیامبر نیاز داشت که در هنگام رحلت خود دوات و قلم بخواند تا به نام علی تصریح کند، آیا برای سخن پیغمبر (ص) اثر برتر خدایی بود؟»

3) مدعیان تحریف می‌گویند، نام ائمه به ویژه نام علی(ع) در قرآن آمده بود، چرا آن حضرت و یاران ایشان در مقام احتجاج با مخالفان و غاصبان خلافت به چنین استدلال روشن یعنی قرآن استدلال نکرده‌اند.

هدف نزول قرآن از دیدگاه امام خمینی(ره)

هدایت یکی از مهم‌ترین نکاتی است که امام بر روی بسیار تاکید دارد «بدان که این کتاب شریف، چنانچه خود بدان تصریح فرموده، کتاب هدایت و راهنمای سلوک انسانیت و مربی نفوس و شفای امراض قلبیه و نوربخش سیرالی الله است». دیگر مقصد نزول قرآن از دید امام عبرت گرفتن است. برای تعلیم و تربیت عده‌ای از افراد، نمی‌توان با صراحت لهجه و بیان، اصل مطلب و مقاصد را بیان نمود؛ لذا قرآن برای عبرت و توجه این افراد، به بیان قصه انبیا پرداخته که مقصود او بیان تاریخ زندگی انبیا نیست. «این که قصص قرآنی مثل قصه آدم، موسی، ابراهیم و دیگر انبیا(ع) ذکر شده، برای همین نکته است که این کتاب، کتاب قصه و تاریخ نیست، بلکه کتاب سیر و سلوک الی الله... است. و در این امور، مطلوب تکرار است تا در نفوس قاسیه تاثیری کند و قلوب از آن موعظت گیرد. و در نهایت «تفکر و تدبر» یکی از مسائلی است که امام در مطالب و سخنرانی‌های گوناگون خود به آن سفارش می‌کند. امام تفکر و تدبر در قرآن را وسیله‌ای برای شناخت مقاصد اصلی قرآن معرفی می‌نماید، نه اینکه خود مقصد و مقصود اصلی کتاب آسمانی باشد. «مقصود از تفکر، آن است که از آیات شریفه جستجوی مقصد و مقصود کند».

تاویل قرآن از دیدگاه امام خمینی(ره)

واژه «تاویل» یکی از واژه‌های بحث‌انگیز قرآن است. واژه‌ای که در عرف عرب هم معنای سیالی دارد و این سیالی در معنای آن ناشی از این است که مفهوم ذهنی است، یعنی امری انتزاعی است از یک عمل ذهنی. امام خمینی(ره) درباره حقیقت تاویل قرآن به طور ویژه سخن نگفته و تاویل قرآن را تعریف نکرده است؛ امام تاویل را در معنای تفسیر به کار گرفته‌اند. امام تاویل قرآن را بدون استناد به معارف اهل بیت نفی کرده است. در سخن اولی، از تفسیر و تاویل قرآن با اراده شخصی منع شده که مقصود تفسیر به رای است. بنابراین از نظر امام خمینی هم تفسیر به رای تاویل مذموم است.

امام خمینی(ره) هرگز تاویل را در معنای حقایق‌انگاری با معناانگاری به کار نبرده؛ ولی تقریباً در همه آثار ایشان، تاویل در معنای تفسیر به کار رفته و این بیانگر آن است که تاویل در دیدگاه ایشان، همانند اکثریت مفسران و لغت‌دان‌ها به معنای تفسیر است. با این تفاوت که اکثر مفسران تاویل را تقریباً اخص از تفسیر می‌دانند و آن را نوعی تفسیر به شمار می‌آورند. اما از فحوای سخنان امام خمینی اینگونه است که ایشان تاویل را مترادف با معنا تفسیر کرده‌اند.

روش‌شناسی تفسیری امام خمینی(ره)

سه عنصر مهم درباره شیوه تفسیری امام خمینی دخالت دارند.

1) عنصر تدبر عقلی و اجتهادی؛ روش تفسیر عقلی و اجتهادی و مبانی آن، مشهورترین روش تفسیری است که در طی قرون اسلامی همواره میان دانشمندان اسلامی و مفسران مطرح بوده است. این روش که به آن «تفسیر اجتهادی» گفته می‌شود که حد وسط دو روش تفسیری دیگر؛ یعنی تفسیر به رای و تفسیر نقلی است. در روش تفسیر اجتهادی، اعتماد به تدبر و تعقل توأم با تقید به روایات تفسیری و دیگر قراین و شواهد قرآنی و غیرقرآنی است؛ بدین معنا که مفسر برای تبیین آیات قرآن از همه دلایل و قرآین نقلی معتبر و قرآین و شواهد عقلی و لبی بهره می‌گیرد.

2) عنصر شهود عرفانی؛ تفسیر عرفانی، گرایشی از تفسیر قرآن است که بر اساس تعالیم عرفانی و ذوقی و مبانی سیر و سلوک ویژه‌ای که از طریق کشف و شهود باطنی بدست می‌آید؛ به بیان باطن آیات قرآن می‌پردازد. شهود حالتی روحی و احساسی درونی و شخصی است که اذکار، افعال یا تفکر در امر خاصی در انسان پدید می‌آید. مهم‌ترین مبانی تفسیر امام خمینی(ره) را می‌توان در عناوین ذیل خلاصه کرد: الف) از نظر امام قرآن تجلی ذات حق تعالی است که در الفاظ و مفاهیم قابل فهم بشر پدیدار شده است. ب) قرآن از منظر امام صحیفه‌ای جامع و کامل است و در بردارنده همه نیازهای بشر است. ج) قرآن کریم دارای ظواهر و باطن است و اولیای الهی همه بطون آن را ادراک می‌کنند. د) توحید ریشه و اساس همه مقاصد قرآن است.

3) عنصر نقل و روایت؛ روش تفسیر نقلی روشی است که مفسر با استمداد از روایات پیامبر و ائمه به تبیین آیات قرآنی می‌پردازد. از زمان صحابه و تابعین در یمان عامه گروهی به نام «اهل حدیث» پدید آمدند که بیش از حد برای حدیث اعتبار قائل بودند و در مقابل، برای عقل و اندیشه اعتباری قائل نبودند. امام خمینی نیز اهل بیت پیامبر را به عنوان مفسران حقیقی قرآن کریم شناخته و تصریح کردند که اینان تمامی اسرار آیات، ظواهر و باطن قرآن را درک کرده‌اند از سوی دیگر ایشان در برابر اخباریان که حجیت ظواهر قرآن را با تمسک به برخی از روایات انکار کردند موضعی بسیار تند و قاطع گرفته و این دسته از اخبار را برای اثبات دیدگاه آنان نادرست خوانده و برخی را ساختگی و برخی دیگر را قابل تاویل دانسته‌اند.

پی‌نوشت‌ها:

- 1) رضوانی‌پور مهدی، تاویل در قرآن از دیدگاه امام خمینی(ره)، نشر موسسه چاپ و نشر عروج، چاپ اول 1389
- 2) جمعی از محققان، نگاهی به اندیشه‌های قرآنی امام خمینی(ره)، نشر موسسه چاپ و نشر عروج، چاپ اول 1392
- 3) دیاری بیدگلی محمد تقی، اندیشه و آرای تفسیری امام خمینی، نشر موسسه چاپ و نشر عروج، چاپ اول 1392